

Elemzéseibe az irodalmi szöveg *szervező elvének* a megállapításából indul ki, majd ennek a szervező elvnek a működését/értvényesülését elemzi 1. az elvont tartalom, 2. a megjelenítő anyag és 3. a stílus szintjén, illetve, ahogyan ő mondja, az irodalmi szöveg három rétegében, kitérve eközben az elemzett mű külső kontextusaira is, miáltal mind az elvont tartalom, mind a megjelenítő anyag mind pedig a stílus vonatkozásában általánosító megfigyeléseket is tehet.

Szabó Zoltán egy kivételével az elemzett irodalmi szövegek szervező elveként az *ellentétet* mutatja fel, s bárha elemzései teljességgel igazolják is (deduktív?) döntését, olvasójában alighanem szükségszerűen felmerül a kérdés, vajon azt jelenti-e ez, hogy az *ellentéteztést* a „legfontosabb szöveg alkotási eljárásnak”, az irodalmi szövegek *általános érvényű* jellegzetességének kell tartanunk. Szabó Zoltán explicite nem állítja ezt (József Attila idézett vallomása, miszerint „csak disszonancia által lehetséges alkotás”, értesem szerint nem ezt kell hogy jelentsen), s amennyiben nem is így gondolja, úgy sajnálatosnak tartom, hogy az irodalmi szövegek megválasztásakor nem gondolt az *egymástól eltérő* szervező elveket érvényesítő szövegek elemzésének elméleti/stilisztikai jelentőségére is.

DANYI Magdolna

A SZERTELENSÉG METAFIZIKÁJA

Kornis Mihály: *A félelem dicsérete*. Próza, esszé, kritika. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989

Nemzedéki röpirat, emlékező próza, novella, konfesszió, politikai pamflet, anekdotafűzér, prózaköltemény-ciklus, nyelv- és életfilozófiai esszé, társadalombölcseleti elemzés, művészetelméleti tanulmány, körkérdésre adott válasz, filmbírálat, művészetkritikai töredék stb. – ezek azok a műfajok, amelyeket Kornis Mihály harmadik könyvének írásai képviselnek: a kötetben közölt tizennyolc szöveg majdnem ugyanennyi műfajt is jelent. A *Nemzedékemhez* című bevezető írást követően négy fejezetbe sorolt szövegek nemcsak műfajukban reprezentálnak egy-egy külön típust, hanem stílusukban is (szinte) írásonként különbözőek.

A stíluskoordináták egyik tengelyén, az esztétikai minőségek skáláján a maró gúnytól a szolid szellemességen és a tárgyilagos hangvételen át a tragikus komolysáig terjed a sor; a másik tengelyen, a szöveg megszerkesztettségének és a szavak elrendezettségének vonalán a laza, mozaikos, fragmentumjellegű kisprózától a poétikus, filozofikus kompozícióig találunk példát a kötetben.

Az írások zömére az jellemző, hogy a formaegészt nem egyetlen nézőpont, nem egyetlen poétikai-gondolat vezérfonal, illetve vezérszólam határozza meg. A kötet szépirodalmi és kritikai szövegeiben Kornis nem metonimikusan, hanem metaforikusan szerkeszt, egy asszociációs logika kapcsolja egymáshoz az (általa termetett) eredeti és a felhasznált vendégszövegeket. Többnyire ezek elegye: rövidebb-hosszabb megnyilatkozások kaleidoszkópszerű konfigurációja a mű, mely nemcsak kívülről (a műfajcsoport felől) változatos, hanem belülről (a szöveget felépítő elemek felől) is az.

A prózák (novellák, elbeszélések, vallomások stb.) egy részét olyan köznyelvi beszédaktosok építik fel, amelyek szubkulturális vagy tömegkommunikációs eredetűek. Kornis ezekben a szövegekben a nyelvi sztereotípiák, jelszavak, slágeridézetek, falfirkák, bemondások, szóviccek és beköpések nyelvi eklektikájából teremt szuverén írói világot. Ezeknek az – éppen nyelvi eklektikájuk miatt többnyire komikus és blaszfémikus – írásoknak a nyelve közönséges, triviális, alpári és banális megnyilatkozásokkal telített. Koncentráltan szerepelteti a mai magyar köznyelv paneljeit, kliséit, fordulatait. Gyakori bennük a különböző nyelvi rétegek (mozgalmi, alvilági stb.) vegyítése, a kultúrtörténeti, irodalmi és populáris köznyelvi idézetek halmozása.

A kötet írásainak másik részét homogénizáltabb nyelvhasználat jellemzi. Elsősorban a címadó ciklusba sorolt esszék ezek, melyek a beszédről, a krízisről, a fotóról, a félelemről és a színházról szólnak. Míg a populáris megnyilatkozásokat adaptáló előző műfajcsoport végső vonatkoztatási köre a tömegkultúra, addig a másik szövegtípus metafizikai referenciákkal rendelkezik. *A félelem dicsérete* című ciklus írásai a szenvedélyfilozófia reprezentánsai, s lényegüket tekintve egyazon dologról, az *egyénről* szólnak.

Az egyéniség, a személyszerűség, az individualitás, az autonómia megőrzése, az egy személyi felelősség kérdése és követelménye fogalmazódik újra és újra ezekben az írásokban. Az esszék szellemi hátteréből Kierkegaard, Kafka, Hamvas Béla és Walter Benjamin arcvonásai tűnnek elő. A kötet fedelére írott *félelem* nemcsak Kierkegaard híres filozófiai esszéit idézi (*Félelem és reszketés; A szorongás fogalma*), hanem Franz Kafka írásművészetét és Hamvas Béla gondolatvilágát is, akinek az egyetlen könyvbeli dedikáció (a címadó írásé) szól.

Miként a dán bölcselő, úgy Kornis Mihály is az egyénit az általános fölébe helyezi. „Általános esemény nincs, ezért napjaink történelme pletyka” – írja az első szövegben. Az individualitás megteremtésének eltökéltségét fogalmazza meg a beszédről szóló esszé. S a fotó jelenségét elemző írás éppúgy, mint az Erdélyi Miklós filmjeit kommentáló fragmentumsor is, azt mondja ki, hogy „amiből sok van, nem lehet igaz, mivel az igazság egy”. Ezért *sem* akar Kornis profi lenni („se a hétköznapokban, se a művészetben, sem másutt”). Ahogy a profizmustól való megrettenése magyarázza azt a gesztusát is, hogy frissen diplomázott rendezőként 1974-ben szakít a színházzal, s kijelenti: „hátralévő életem során nem kívánok többé színházrendezéssel foglalkozni, mert semmi értelmét nem látom az ilyesminek”.

Ezt a gesztust (és sorsválasztást) nemcsak a professzionális művészetteremtés elutasítása magyarázza, hanem az a *küszöb-effektus* is, ami Kornist két szellemi elődjével – Kierkegaard-ral és Kafkával – rokonítja. Az integrálódás elhárítása, a betagozódás elvetése, az egyéni autonómia kivívása és megőrzése jellemzik ezt a beállítódást. Az intézményesülés kapujában, a (privát és a társadalmi) lét stabilizálódásra-rögzülésre hajló folyamatainak határpontján ez a magatartás- és szemléletforma mindig nemet mond az „invitálásra”, és mindig kívüli marad.

Az integrálódástól és intézményesüléstől való távolmaradás filozófiája szertelen nyelvi gesztusokban jelenik meg Kornisnál. Itt is, miként a *Végre élsz* kötet prózáiban és a *Ki vagy te* drámagyűjtemény darabjaiban az író eredendően *indulatból* és hevületből fogalmaz. Ez az emocionális erő, ez a nem titkolt ösztönösség teszi megnyilatkozásait szertelenné. Írásainak renitens jellege azt jelenti, hogy szövegeiben a szertelenség-

nek nemcsak nyelvi artikulációja, hanem metafizikája is van. Esterházy Péterrel és Nádas Péterrel összevetve Kornis Mihály éppúgy briliáns nyelvész, mint Esterházy, és éppúgy érzéki szövegek megalkotója, mint Nádas. De ez az érzékiség nála nem kerül a tiszta ész racionális kontrollja alá (mint Nádasnál), és az idézésteknika, illetve a nyelvi eklektika sem telítődik az önreflexív poétizálással (mint Esterházytól).

A félelem dicsérete című kötetben többször felbukkanó gondolatok (az irónia elutasítása, az individualitás kiemelése, a banalítások tettenérése, a közhelygondolatok kigúnyolása, a történelem rettenete) sokféle megfogalmazásban és szöveghelyzetben tűnnek elénk. Ez a sokféleség, s a bevezetőben említett műfaji változatosság ugyanarra az alapélményre vezethető vissza: „Amikor félünk, írunk.” (...)„s ha írók vagyunk: írásban létezzünk, várakozva, hallgatagon. Hiszen azt csinálunk, amit akarunk.

Tehát félünk.

Tehát írunk.”

P. MÜLLER Péter

GYÓGYMÓD ÉS BABONA

Makay Béla–Kiss József: *Népi gyógyítások Szatmárban*, Népszava Kiadó, Budapest, 1988

A magyar népi orvoslás tudatos gyűjtése először a két világháború között, majd az ötvenes évek végétől már nemcsak az etnográfiai kutatás más ágaival (a népmesék, hiedelmek, népballadák gyűjtésével) együtt folyik, hanem önálló néprajzi diszciplínaként. Tanulmányok, monográfiák igazolják, hogy a szorgalmas, hozzáértő gyűjtők – a huszonegyedik órában, igaz – még igen értékes adatokat menthetnek meg a feledéstől. Ezt hivatott bemutatni a Makay–Kiss szerzőpáros, kik a szatmári Erdőháton megbúvó kis falvakban az évszázados népi tapasztalatok és megfigyelések gazdag füzérét gyűjtötték össze, a nemzedékről nemzedékre öröklött népi orvoslás közismert és kevésbé ismert módjait.

A monográfiában olyan gyógyítási módszerekkel ismerkedhetünk meg, amelyek a gyógynövények alkalmazása mellett a ráolvasásig, az imáig terjednek. Ezekben a falvakban még ma is él az ólomöntés, a ráolvasás, a szemverés ellen készített szenesvíz vagy a szenteltvíz használata, aminek nem sok köze van a népi orvosláshoz, akárcsak a sárgaság elleni védekezésnek, mi szerint „egy vajákos asszony kommandálására kilenc tetűt tettek rá egy kis kenyérbélre!” De a babonára következtethetünk abból is, hogy az ijedős gyerek párnája alá a nagyanyja sírjáról vett zacskónyi földet tettek az egyik faluban vagy a veszetzéget úgy gyógyították, hogy kilenc kőrissfabogarat megszáritottak, összetörték, vízben megfőzték és ezt megitták a beteggel. A szemmel vert gyereken pedig csak a ráolvasás segít. Népszokás már az is, hogy a lányos háznál, egyebek mellett úgy is próbálták a legényt megfogni, hogy fondorlattal bugyidarabot varrtak a lajbijába.

Idegbetegségek és gyógyításai a kötet egyik legérdekesebb fejezete. Ebben a részben olvashatjuk a legtöbb hiedelmet, imát a betegségek elhárítására. Ijedtség ellen pl. ólmot,